

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение «Чаа-Суурская СОШ Овьурского
кожууна им Шарый-оол В.Ч»

«Овьор кожууннун Шарый-оол Владимир Чактар-оолович аттыг Чаа-Суур муниципалдыг нити
билиг ортумак школазы»

ЧОПШЭЭРЭЭН

Овүр кожууннун Шарый-оол В.Ч.
аттыг Чаа-Суур муниципалдыг
ниити билиг ортумак школазынын
директорунун ооредилге
талазы-биле оралакчызы
Асмак /Донгак Ч.Д/
Протокол №1,30.08.2023ч

БАДЫЛААН

Овүр кожууннун Шарый-оол В.Ч
аттыг Чаа-Суур муниципалдыг
ниити билиг ортумак школазынын
директорунун дужаалы-биле бадылаан
8 /Комбуй-оол А.В/
Дужаал №168.31 август 2023ч.

2-ги класска «Улусчу-ужурлар»
деп кичээлден дашкаар эртемнин программызы

Программанын ады: Улусчу-ужурлар
Программанын угланышкыны: ниити интеллектуалдыг
Неделяда: 1ш, чылда 34ш
Киржикчилери: 2-ги класстын оореникчилери, 7-8х
Удуртукчузу: Чулдум-оол С.К
Ажыл стажы-31
Категориязы: I
Тыва Республиканын ооредилге яамызынын Куруненин
Бюджеттиг эртем албан чери «Национал школа хогжудер институттун
Өөрөдилге-методиктиг чөвүделинин сумелээн программасынга даянып тургускан»

ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

Муниципалдыг бюджеттен хандырылгалыг ниити өөредилгениң албан чери «Өвүр кожууннуң Шарый-оол Владимир Чактар-оолович аттыг Чаа-Суур муниципалдыг ниити билиг ортумак школазының» 2--ги клазының «Улусчу ужурлар» аттыг кичээлден дашкаар өөредилге программазын 2023-2024 өөредилге чылында дараазында нормативтиг эрге-хоойлу саавыырларынга даянган:

Федералдыг:

Федералдыг Хоойлу № 273, 29.12.2013 ч. «Россия Федерациязының Өөредилге Хоойлузунун дугайында»;

Федералдыг Күрүнениң Өөредилге Стандарттары. Россия Федерациязының 17.12.2010 чылда № 1897 дугаар дужаалы (кол ниити өөредилгениң ФКӨС);

Кол ниити өөредилгениң Федералдыг Күрүнениң Өөредилге Стандарттары (Россия Федерациязының Өөредилге яамызының №286 дугаар 31.05.2021 чылда үнген дужаалы (Кол ниити өөредилгениң ФКӨС дугайында);

Регионалдыг:

Тыва Республиканың Хоойлузу, 2014 чылдың июнь 21-де № 2556 УХ-I «Тыва Республиканың Өөредилгези»;

Тыва Республиканың Өөредилге яамызының 2022 чылдың март 4-те № 169-д дугаар дужаалы «Тыва Республиканың өөредилгезинге ФКӨС чаа хевирин киирериниң дугайында»;

Тыва Республиканың Өөредилге яамызының 2023 чылдың август 28-те 7985 дугаар дужаалы «2023-2024 чылда Тыва Республиканың өөредилге албан черлеринге чижек календарылыг графикти киирериниң дугайында».

-Улусчу ужурлар программазын Тыва Республиканын ниити өөредилгезинин эге школага 1-4 класстарга А.Г.Сундуйнуу-биле тургускан. Ук программа Тыва Республиканын ооредилге, эртем болгаш аныктар политиказынын яамызыныны өөредилге –методиктиг чөвүлелинин чөпшээрели-биле чырыкче парлаттынып ундурттунген. .

Школа талазындан:

Муниципалдыг бюджеттен хандырылгалыг ниити өөредилге албан чери «Өвүр кожууннуң Шарый-оол В.Ч. аттыг Чаа-Суур муниципалдыг ниити билиг ортумак школазының» Уставы;

Муниципалдыг бюджеттен хандырылгалыг ниити өөредилге чери «Өвүр кожууннуң Шарый-оол В.Ч. аттыг Чаа-Суур муниципалдыг ниити билиг ортумак школазының» 2023 чылдың август 26-да 168 дугаарлыг дужаалы-биле 2023-2024 өөредилге чылында Өөредилге планы;

2023-2024 өөредилге чылында 2023 чылдың август 31-де 169 дугаарлыг дужаал-биле «2023-2024 өөредилге чылында Муниципалдыг бюджеттен хандырылгалыг ниити өөредилге албан чери «Өвүр кожууннуң Шарый-оол В.Ч. аттыг Чаа-Суур муниципалдыг ниити билиг ортумак школазының» календарь-өөредилге графиктин тургузарының дугайында»;

Өөредилгени кол өөредилге программаларының кол ниити база ортумак ниити өөредилге программаларын 2010 чылдың декабрь 17-де № 1897 дугаар Федералдыг Күрүнениң Өөредилге Стандарттарынга даянып чорудар.

Бо программаны 1-4 класстарга шенелделиг өөредилге – номчулга ному «Улусчу ужурларга» даянып тургускан.

Улусчу педагогика амгы национал школаның өөредилге-кижизидилгелиг ажыл-чорудулгазының кол үндезинин тургузуп, ниити өөредилге системаларында чаа угланыышкын, тускай быжыг турушту ээлеп турар. Чоннуң чаагай чаңчылдары, сагылга ёзулалдары, ужурлары улусчу педагогиканың кол өзээн тургуспушаан, өзүп орар салгалдың кижизидилгезинин депшилгелиг аргаларын байлакшыдып турар.

Улусчу педагогиканың идеялары, байлак дуржулгазы болгаш аргалары өг-бүлө кижидилгезинде, ада-иелер ортузунда тарап нептерээн.

Программаның кол угланыышкыны дараазында сорулгаларны чедип алырынче угланган:

Бодун каяа-даа төлөптиг ап билири;

Этикет база янзы-бүрү ужурларны сагып билирин чаңчыктырар;

Улуг улусту хүндүлөп, бичии кижилерни кээргеп, чаптап билири. Хире шаа-биле дузазын чедирип, ачы-буянның, биче сеткилдиг болурун хевирлээр;

Тываның, Россияның база янзы-бүрү чоннарның ёзу-чаңчылдары, улусчу байырлалдары-биле уругларны таныштырар;

Өг-бүлезинин кижигүннери база эш-өөрү-биле эп-найыралдыг, хүндүлээчел, дузааргак болуру. Сагылга-чурумга хамаарышкан мораль-этиктиг билиглерни сагып билиринге чаңчыктырар;

Төрээн чурту – Тывазынга, Россияга ынаа болгаш чоргааралы. Ооң бойдузунга дириг амытаннарынга, үнүштеринге, арга-арыынга сагыш-човангыр, хумагалыг хамаарылгазы болгаш сагыыр ужурлары.

Өөреникчилерниң шингээдип алыр билиглеринге, мергежилдеринге болгаш чаңчылдарынга кол негелделер.

2-ги классты доозуп турар өөреникчилерниң билип алыр ужурлуг чүүлдери:

этикетке хамаарышкан тыва улустун ёзу-чаңчылдарны билири;

бичии кижинин ада-иезинге ээлдек-эвилен болуру;

кижилернин хар-назынын барымдаалап, оларны хундулээри;

чугаа уезинде бодун топтуг алдынары ниити аажы-чан культуразынын чарылбас кезээ деп чувени шингээдип алыр;

янзы-буру байдалдарга бодун төлөптиг алдынып билири;

оол кижиге база кыс кижиге хамаарышкан дурум-сагылгалары;

оске бажынче кирерде сагылгалар;

бажынга келген кижини хулээп алырынын ужурлары;

кылаш ужурлары;

чугаа уезинде хол-буттун, арын-шырайнын шимчээшкиннери;

2-ги класстың доозукчуларының билиглерни шингээдип алырының аргалары:

чаңчылдар, сагылгаларны анаа-ла ёзу барымдаалап эвес, а оларның ужур-утказын хандыр билип алыр.

боттарының аразында хүндүткелдиг, чазык-чаагай чугаалажыр.

эжиниң саналын деткиир азы анаа бодунуң хуузунда бодалын немээр.

эш-өөрүнүң сөзүн дыңнаар, оларга дузалажыр ийикпе кошкактарны камгалаар мөзү-шынарга кижизидер.

№	Тема	Шагы	Өөреникчилерниң билиглеринге негелделер		Эрттирер хүнү	
					План	факт
		1	Этикет деп чуу чүвөл ону билиндирер. Анаа чүү хамааржырын билиндирер.	Этикет хүн-бүрүдө ажыглаар чурум. Ук терминге хамаарышкан чижектерни кирип билири.		
2	Курай-курай	1	Ырны чүгле дыңнаар эвес, а ону медереп, чүнүң дугайында бижээнин өөреникчилерге чедирер	Ырда ырлаан эвилең-ээлдек ужурларны тывары		
3	Өг-бүлөгө ээлдек болуру	1	Чоок төрөл улус аразында харылзаа. Эргелеткен, чассыткан сөстөр	Чүгле кады төрээн кижилерин эргим кылдыр адаар эвес, а оларга кандыг-бир байдалда чымчак сеткил күзеп, хүндүлээри		
4	Чарашпай. Дуңмам	1	Ырны чүгле дыңнаар эвес, а ону медереп, чүнүң дугайында бижээнин өөреникчилерге чедирер	Чарашпайның эки шынарларын тып билири.		
5	Назын хүндүзү		Назын хүндүзүнүн дугайында билиндирер	Дүрүм сагыгларны угаап-бодап, ону чижектер кырынга тайылбырлап билири		
6	Кырган-авам		Ырны дыңнаар, ырлажыр			
7	Б. Комбу «Чурттуң төлдери»		Ада-чурттуң кым салгаарын билиндирер	Шүлүктү аянынг номчуп, ооң утказын дамчыдып билир		
8	Ээлдек чугаа ужурлары		Ккижилер янзы-бүрү байдалдарга чугаалажырын көргүзөр	Чугаа үезинде янзы-бүрү эмоцияларны илередири		
9	Таныжары.		Бодун таныштырып билирин чедип алыр	Бодунуң чүгле ат-сывы эвес, а өске-даа		

				информацияны айтырып база бодунуң дугайында чугаалап таныжар 21.12		
10	Таныштырары.		Улуска эш-өөрүн, өске-даа кижилерин таныштырар чурумнар	Янзы-бүрү байдалдарны оңйап тургаш, эш-өөрүн таныштырар 28.12		
11- 12	Янзы-буру чугаа ужурлары		Чугаалажылга этикедин сагыырын чедип алыр	Эптиг-чөптүг сөстөрнү ажыглааары дээрге, улустарның бүзүрел, хүндүткелин чаалап алыры дээрзин угаап билип алыр		
13- 14	Кижинин даштыкы хевири чугаа- биле дамчыдары		Даштыкы хевирин барымдаалап чугаалажыдылга чорудары	Даштыкы хевирин чугаа-биле дамчыдып тура, ажыглаар-ажыглавас сөстөрнү билип алыр		
15- 16	Оол киж		Өг-бүлениң, дөргүл- төрөл улустуң, ада- чурттуң даяныр чөленгиижи, ынаныжы – оол кижи деп чүвени өөреникчилерге угаадыр	Эр кижиге хамаарышкан хүлээлгелерни шингээди алыр		
17	Э. Кечил-оол «Угаан-бодал» А.Арапчор «Эр кижинин чангыс состуу» А. Даржай «Кижини нууру»		Шүлүктөрнү аянын номчудар	Шүлүк бүрүзүңге хамаарышкан амыдыралдан болуушкуннарны аңгылап, чижек кылдыр бээри		
18	Эреспей. Чунгугуста		Ырыларны ырладыр	Утказын билип алыр		
19	А. Шоюн «Таныжылга»		Эптиг-эвилең сөстен кижи сеткили чазыга бээр, а багай сөстөрдөн муңгарай бээрин чугаалажыр	Чогаалдың маадырының кылган чоруунга бодунуң үзел-бодалын чугаалап өөренир		
20	Кыс киж		Өг-бүлениң чырыткызы, одаан тудар киж – кыс кижи дээрзин билиндирер	Кыс кижиге хамаарышкан эки шынарларны сактып аар, кыс кижиниң арыг-силиг, чазык- чаагай шырайлыг, сагыш-човаачал		

				болурун билип алыр		
21	Электей бээр		Ырны ылажыыр	Чүгө ырны бижээнин чугаалаар		
22	Бичии кижиниң өске бажыңче кирерде сагыыр ужурлары		Суурга, хоорайга, аал коданга сагыыр ужурлар-биле таныштырар	Суурда бажыңче, аал коданче, хоорайда квартираже кирерде чүнү сагыырын билип алыр		
23- 24	Бажыңга келген кижини хүлээп алырының ужурлары		Келген кижини хүндүлөп уткуп алырының негелделери-биле уругларны таныштырар	Бажыңга кижини келзе, канчаар уткуурун, дөрже чалаарын, үдээрин сактып алыр		
25	Шырай ужуру		Шырай ужурунун дугайында өөреникчилерниң билиин улам ханыладыр	Бардам шырай, чазык шырай, эскет чок болгаш кенен шырайлар дугайында билип алыр		
26	Хөглүгбей. Кылаш ужурлары		Кылаш кижиниң дугайында чугаалап турар бир кол чүүл дээрзин дамчыдар	Кижиниң кылажы кандыг болза экизин билип алыр		
27	Шимчээшкин ужурлары		Кижиниң шимчээшкини кандыг болурун угаадыр	Хол-бут шимчээшкинни, кыс кижиниң машинаже кирерде шимчээшкиннери, чугаа үезинде шимчээкиннер дугайында билип алыр		
28	Чөдүрериниң ужурлары. Сиңмирериниң ужурлары. Азыраының ужурлары. Өөш эде берзе		Янзы-бүрү байдалдарга чүнү канчаарын чижектерге көргүзүп тайылбырлаар	Янзы-бүрү байдалдарга белен болдур кылдыр ону кезээде сактып, бодап чоруур		
29	Өске кижиниң херекселинге дегбезиниң ужурлары		Өске кижиниң херекселинге чөпшээрел чокка дээп болбазын кижизидер	Чөпшээрел, диленир чорук дугайында билип алыр		
30	Чарашта – чоргаар, кижини экиде – дыш		Өөрөнгөн чүүлдерин сактып чугаалажыр	Сагып, кылып чоруур ужурларының дугайында кыска медээни дамчыдар		
31	Улугну улуг		Янзы-бүрү	Янзы-бүрү		

	деп-бичиини бичии деп хундулуп билири		байдалдарга чүнү канчаарын чижектерге көргүзүп тайылбырлаар	байдалдарга белең болдур кылдыр ону кезээде сактып, бодап чоруур		
32	Кудумчуга бодун алдынары		Янзы-бүрү байдалдарга чүнү канчаарын чижектерге көргүзүп тайылбырлаар	Янзы-бүрү байдалдарга белең болдур кылдыр ону кезээде сактып, бодап чоруур		
33- 34	Туннел кичээл.		Ооренген чуулдерин сактып чугаалажыр	Сагып, кылып чоруур ужурларнынын дугайында кыска медээни дамчыдар.		

Программанын ресурстуг хандырылгазы

1. Улусчу ужурлар 1-2 класстарга . Г.Д. Сундуй «Кызыл» - 2003г.
2. Самбу И.Ч., Самбу М.Д. Тыва чоннун бурунгу ажил-агыйы, амыдыралы. – Кызыл, 2004.-80с.
3. Маннай-оол М.Х. Тыва улустун чанчылдары болгаш езулалдары. – Кызыл, 1991.
4. Хадаханэ М., Саган-оол О. Тувинские пословицы и поговорки. – Кызыл, 1966.
5. Орус-оол С.М., Чакар Р.С. Матпаадыр. – Кызыл: УАЧ ТНЧ, 2006

Уругларнын данзызы:

- 1.Тюлюш Доржу
- 2.Даваа Айсан
- 3.Ооржак Авырга
- 4.Чаалыкай Батыр
- 5.Тюлюш Аюша
- 6.Тумат Чайра
- 7.Монгуш Салим
- 8.Тюлюш Настя
- 9.Чулдум-оол Ая